

ВІДРОДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ МУЗИКИ

У статті розглядається українська інструментальна музика як складова слов'янської культури.

Ключові слова: басоля, сопілка, лютня, тулумбас, цимбали, контрабас, литавристи, сурмачі, кобзарі.

В статье рассматривается украинская инструментальная музыка как составляющая славянской культуры.

Ключевые слова: басоля, свирель, лютня, тулумбас, цимбалы, контрабас, литавристы, трубачи, кобзари.

The article deals with the Ukrainian instrumental music as an integral part of Slavonic culture.

Key words: basolia, pipe, lute, kettledrum, cymbals, contrabass, kettledrummers, trumpeters, kobza-players.

Із кожним роком ми все частіше звертаємося до традиційної музики (вокальної, інструментальної) та архівних документів, тобто повертаємося до витоків нашої древності. Зокрема на кафедрі музичного фольклору Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету, що сформувалася в 1989 р. на базі кафедри народного хорового співу, заснованої у 1977 р., вже дев'ятий рік діє інструментальне відділення традиційної народної музики. При цьому під впливом вокальних ансамблів «Горина», «Волиняни» та «Джерело» на кафедрі організації ансамблю традиційної народної музики виникла потреба в підготовці спеціалістів цієї галузі, адже такі ансамблі існували давно.

Літературні джерела початку Х ст. засвідчують, що у слов'янських племен, які жили на території України, досить розвинутою була музична інструментальна культура, адже в їхньому побуті використовувалися різноманітні духові та струнні музичні інструменти. Про це йдеться в «Записках» Ахмеда Ібн-Фадлана та «Книзі дорогоцінних скарбів» Абу-Алі Ібн-Даста (20-30-ті рр. Х ст.).

Варто зазначити, що на фресках Київського Софіївського собору (1037 р.) зображено ансамбль музик, які грають на духових, струнних та ударних інструментах: поперечній флейті, сопелях, лютнеподібному інструменті, чотиригранному псалтирі й тарілках.

Про те, які музичні інструменти побутували в українців удавнину, віднаходимо відомості в А. Рігельмана: «З них дуже багато музикантів добрих буває. Грають вони більш на скрипках, на смичковому басу, на цимбалах, на гусях, на бандурі, на лютні і на трубах. А сільські по селах – також на скрипках, на кобзі (рід бандури) і на дудках...».

Зародження української інструментальної музики як складової всієї слов'янської культури відноситься до стародавніх часів. Археологічні розкопки на значній території України – від Дніпра і до Карпат – засвідчили високу культуру наших предків. У древніх слов'ян існували різножанрові форми й види мистецтва, що тісно пов'язувалися із самотніми ритуалами та обрядами, а їх музична культура й барвисті зразки усної народної творчості демонстрували високорозвинутість і різножанровість життя.

Виконання обрядів супроводжувалося не лише співом, а й грою на музичних інструментах, танцями, театральними діями, що нерідко закінчувалися всенародними святковими гуляннями.

Важливо підкреслити, що із XVI ст. музиканти почали об'єднуватися в цехи. Наприкінці XVII ст. такі організації існували в Києві, Харкові, Кам'янець-Подільському, Прилуках, Чернігові та інших містах України. У репертуарі цехових музикантів основне місце належало народним пісням і танцям.

Деяку інформацію щодо структури львівського музичного цеху та його статуту можемо отримати з копії привілей, затвердженої польським королем Владиславом IV. Ці документи підтверджують, що у Львові місцеві музики об'єдналися у цех у 1580 р. Серед них були вокалісти й виконавці, які грали на народних інструментах. У цих та інших історичних матеріалах знаходимо відомості про скрипалів, цимбалістів, сурмачів (трубачів), сопілкарів, кобзарів, лютністів, торбаністів, тулумбасистів, органістів тощо. Цехові об'єднання та їх музики обслуговували різноманітні міські заходи, а також народні свята й гуляння, сімейно-побутові урочистості. При цьому в їхньому середовищі з'явилися й почали розвиватися різні форми народного інструментального (сольного та ансамблевого) виконавства.

Відомо також, що при київському окружному корпусі з почесних купців і міщан, який був заснований у 1627 р., було створено капели. Із XVII до початку XIX ст. в Україні оркестри називали «капелами», «капельями», а також «хором музики». Капела складалася із 18 музикантів і концертмейстера. При ній організовували школу, що готувала для капели необхідні кадри. Литавристи і сурмачі (трубачі) капели не лише виконували свої основні обов'язки під час урочистих обідів і при зустрічах високих гостей, а й сповіщали перед магістратом вечірню та вранішню зорю.

Спочатку до складу оркестру входили духові інструменти та литаври. При цьому кожен музикант грав на двох-трьох інструментах, а капельмейстер – на всіх. Однак уже в 1820 р. оркестр відділяється від окружного корпусу та починає підпорядковуватися магістрату. У цей період до його складу входили такі інструменти: духові (флейти, флейти-піколо, гобої, фаготи, труби, валторни, тромбони), струнні (скрипки, альти, віолончелі, контрабаси) та

ударні (литаври, тулумбас, трикутник). Такий оркестр проіснував до середини XIX ст.

Відомо, що в Україні сформувалися традиції ансамблевої гри на народних інструментах. Таким ансамблем у народній практиці була троїста музика. Найбільш популярними варіантами складу цього ансамблю, який зберігся і до наших днів, є: скрипка, басоля, бубон; скрипка, цимбали, басоля; скрипка, цимбали та бубон або барабан із тарілкою. До останніх також інколи приєднували сопілку. Такі ансамблі грали на весіллях до танців (метелиці, польки, вальси).

У західних областях України найтиповішими за складами троїстих музик були такі: скрипка, басоля, цимбали; скрипка, цимбали, великий барабан із тарілкою. Іноді до них додавали вентиляний тромбон. Також зустрічалася троїста музика, до складу якої входила скрипка, цимбали й триструнний контрабас. У східних областях України басоля за принципом звуковидобування (смичком і щипком) була близькою до віолончелі, тоді як у західних областях, зокрема у Чернівецькій, вона використовувалася досить оригінально. Звук видобувався таким способом: права рука ударяла смичком одразу по всіх трьох струнах, при цьому ліва – щипала всі струни спеціальною паличкою – плішкою. Якщо розмір був тридольний, то смичком ударяли на першу долю, а плішкою рахували на другу і третю; коли ж розмір дводольний – смичком ударяли на першу долю, а плішкою рахували на другу. Струни до грифа не притискувалися. Стрій басолі – мажорний або мінорний секстакорд. У Тернопільській та Івано-Франківській областях до троїстих музик ще додавали сопілку.

Як засвідчила практика, основним інструментом троїстих музик різних складів є скрипка, що наділена значною художньою виразністю й технічними можливостями. Окрім скрипки типовими інструментами цього ансамблю були басоля, цимбали, бубен, великий барабан та сопілка. Такі інструменти, як кларнет та флейта теж використовувалися, однак у народних ансамблях вони з'явилися лише після відміни кріпосного права та звільнення музикантів-кріпаків із поміщицьких капел. Один із таких ансамблів і зустрів Гнат Хоткевич у селі Бирках на Харківщині. До його складу входили дві скрипки, бас і флейта.

Для троїстої музики характерне своєрідне звучання: національний колорит, багатство мелізматики й тембрального забарвлення, оригінальні прийоми гри і звуковидобування. Ансамбль «троїста музика» – це зерно, в якому закладено основу оркестру українських народних інструментів.

Створення різноманітних ансамблів народних інструментів (бандуристів, бандуристів і лірників), а також першого етнографічного оркестру бандуристів, лірників і троїстої музики відіграло досить важливу роль у музичному житті нашої країни.

У розвиток гри на українських народних інструментах, організації і становленні оркестрового виконавства значний внесок зробив Г. М. Хоткевич. Він захопився грою на бандурі в рідному селі Дергачах, що на Харківщині, ще на початку 80-х рр. XIX ст., де подружився зі сліпими кобзарями.

Організація Гнатом Хоткевичем народних інструментальних ансамблів перших етнографічних оркестрів українських народних інструментів стала видатним явищем у музичному житті України. У 1902 р. у Харкові на XII Археологічному з'їзді була закладена основа українського народного оркестру. За його ініціативою такі оркестри сформувалися в Харкові та Полтаві. Основною групою в цих оркестрах були смичкові інструменти троїстої музики. Поруч із троїстими музикантами традиційного складу з'являлися ансамблі, де використовувалися гармошки та баяни. В ансамблях народних інструментів села Вижниця Чернівецької області разом зі скрипкою, цимбалами, басолею і великим барабаном використовувався також і досить оригінальний інструмент – бийкоза. Це інструмент, де на довгій палці внизу закріплювався малий барабан, зверху палки – мала тарілка, а через барабан була перекинута одна струна, на якій грали смичком; по тарілці й барабані ударили кінцем смичка.

Варто згадати, що троїста музика Мельнице-Подільського оркестру мала такий склад: Д. Баранюк – скрипка, Я. Зуляк – цимбали та М. Гаврилюк – басоля.

У програмі народного хору ім. Г. Верьовки є цікавий інструментальний номер, що має назву «Весільний марш» (українські народні мелодії в обробці В. Попадюка). Його виконував інструментальний ансамбль у складі шести музикантів: В. Попадюк – сопілка, тилинка; З. Ватаманюк – цимбали; К. Євченко – коза, сурма, ріг; О. Мельник – бубон; В. Караманов – скрипка та М. Задорожний – козобас.

У Державній заслуженій капелі бандуристів України окрім бандур використовуються й інші народні інструменти: сопілка, цимбали, ладові кобзи-баси, баяни, смичковий контрабас, литаври, тарілки, трикутник.

В Україні існує значна кількість різноманітних народних інструментів. Деякі з них (кобза, бандура, цимбали, скрипка, басоля, ліра, сопілка, бубон) мають древню історію, пов'язану з народно-танцювальною творчістю. Серед них і ті, що були популярними в минулому, а нині – відроджуються й використовуються в народних інструментальних ансамблях. Це – кувиці або свириль, ріжок, коза, дуда; інструменти військового козацького побуту – сурма, дерев'яна труба, тулумбаси. У західних областях України є ще й такі інструменти, як денцівка, дводенцівка, флюяра, трембіта, дрімба, бугай, бийкоза або козобас тощо.

Як засвідчила народна ансамблева інструментальна практика, у троїстій музиці, як і в інших народних складах, головна роль відводиться скрипці.

На кафедрі музичного фольклору Інституту мистецтв РДГУ інструментальний ансамбль складається зі скрипки, цимбал, сопілки, контрабаса (іноді – басолі), великого барабана з тарілкою, бубна. У його репертуарі – традиційна народна музика Гуцульщини, Буковини, Полісся; танцювальна музика, а також авторські твори, в основі яких – народні мелодії.

Хочеться вірити, що відродження народної музики з її традиційними обрядами у виконанні народних інструментальних ансамблів займе своє почесне місце в національній культурі нашого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти / А. Гуменюк. – Київ, 1967.
2. Іванов А. Оркестр українських народних інструментів / А. Іванов. – Київ, 1988.
3. Лисенко М. Народні музичні інструменти на Україні / М. Лисенко. – Київ, 1955.
4. Пшеничний Д. Інструментовка для оркестру народних інструментів / Д. Пшеничний. – Київ : Музична Україна, 1985.
5. Столярчук Б. Інструментування для народних ансамблів / Б. Столярчук. – Рівне, 2001.
6. Украинские народные наигрыши / сост. В. Гуцал. – М. : Музыка, 1986.

Дата надходження до редакції: 15. 05. 2014 р.